

Archetypal Criticism of the Battered Women Syndrome in "A woman who lost her husband" of Sadegh Hedayat

Reza Jamshidi¹, Ghodrat Ghasemipour*², Asad Abshirini³

Received: 29/06/2022

Accepted: 24/01/2023

* Corresponding Author's E-mail:
gh.ghasemi@scu.ac.ir

Abstract

The Battered Women Syndrome is one of the psychological syndromes that studies the condition of women who are continuously abused by their intimate partners. This syndrome has a Ouroboric pattern that, in addition to the objective life of beating women, is also found in some literary narratives, and can be traced back to ancient literary myths and traditions, like many other psychology concepts. Because of the frequent pattern of this syndrome and its relationship with the innocent, orphaned and victim's network, it can also be considered an archetypal situation. In this article, after the scrutiny the archetype of the battered woman syndrome, the short story "a woman who lost her husband" has been analyzed based on it. The method of writing the findings of this article is descriptive-analytical and its

1. Ph.D. in Persian Language and Literature, Shahid Chamran University of Ahvaz, Ahvaz, Iran;

<https://orcid.org/0000-0001-7510-5155>

2. Corresponding Author, Associate Professor of Persian Language and Literature, Shahid Chamran University of Ahvaz, Ahvaz, Iran;

<https://orcid.org/0000-0001-6989-141X>;

3. Assistant Professor of Persian Language and Literature, Shahid Chamran University of Ahvaz, Ahvaz, Iran.

<https://orcid.org/0000-0003-3601-3367>

Copyright: © 2024 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY- NC) license <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

---

research method is a close reading of the archetype based on a combination of the approaches of Carol Pearson, Lenore Walker and Stephen Karpman. The elements of the syndrome are consistent with the mentioned story, and innocently optimism, helplessness cycle, learned helplessness, power and control wheel are its components in the story of "a woman who lost her husband".

Keywords: Helplessness Cycle, Innocent, Karpman Drama Triangle, Learned Helplessness, Orphan, Power and Control Wheel, Victim.

1. Introduction

In some social problems and mental disorders, like many phenomena of human society, archetypal contexts can be observed. One of these disorders is the battered woman syndrome, which is also presented in some literary narratives. In this research, the archetype of the battered woman syndrome has been investigated at first and its connection with the network of archetypes has been identified, then, the short story "A woman who lost her husband" from the collection of *Penumbra* (*Sayehrowshan*) Sadegh Hedayat, has been criticized and analyzed as an archetype based on it.

2. Literature Review

Battered woman syndrome refers to women who are physically or emotionally abused and sexual violence by their husbands or partners in their personal lives. So that this situation continues in these lives and the oppressed woman gets used to being hurt and her nature is connected with it.

It can be said that this syndrome is rooted in the collective unconscious; because the battered woman syndrome has ouroboric patterns that exist in stories and literary narratives in addition to people's lives and due to its close connection with the archetypes of innocent, orphan and victim and its analysis in the intertextual network of archetypes, it can be considered an archetypal syndrome.

Although, in her feminist perspective, Walker believes that the title "battered person" or "battered man" is inappropriate for this syndrome and the title "battered woman syndrome" should be used for it (Walker, 2009: 42), but in addition to individuals (men/women), a society can also suffer from this syndrome. In a person or a society where the orphan archetype is dominant, there are masochistic tendencies that can be activated if the savior or ruler they choose has sadistic tendencies. In this situation, a helplessness cycle is formed and the oppressed person or society plays the role of the archetype of the victim, which leads to the dependence of the oppressed on the oppressor and causes the oppressors to be supported by the oppressed people. For this purpose, the political rulers have inculcated learned helplessness to the society by using the narratives they have created through their old or modern media and by using power technologies such as intimidation, punishment, repression, temporalization, attack of foreign enemies, chaos and so on.

3. Methodology

The method of writing the findings of this article is descriptive-analytical. In the critique and analysis of the story, the archetypal close reading approach is used, and its theoretical basis is based on a combination of Carol Pearson's archetypal journey, Lenore E. A. Walker's battered woman syndrome, and Stephen B. Karpman's drama triangle.

4. Results

"The Woman Who Lost Her husband" tells the story of a character named ZarrinKolah, who was abandoned by her husband, Golbabou. Golbabo's absence is the most important action in the development of plot in this story, and most of the narrative is dedicated to Zarrinkolah's quest to find him. Considering the pervasiveness of the heredity factor in the society of this story, which is highlighted in many actions and characters, it cannot be attributed only to the parents, but it also has a collective origin, and traces of the collective

---

unconscious are evident in it. "The Woman Who Lost Her husband" can be seen as a parody of folk tales in which the female protagonist reaches the male prince after going through several stages. Unlike those fairy tales, in this story the individuation process is not formed and the hero's journey is not completed.

The short story "The woman who lost her husband" is one of the narratives based on the syndrome of the battered woman, which can be considered the parody of fairy tales and epics which has changed in this way in the era of literary realism, and in which the princess suffers from the cycle of helplessness instead of liberation. The cycle of power and control, innocent optimism, learned helplessness, and the cycle of helplessness are elements of the battered woman syndrome that exist in this story. In the narrative of "The Woman Who Lost Her husband", most of the characters and actions in the story emphasize the cycle of helplessness, they are consistent with Stephen Karpman's drama triangle, and their roles are moved on the three sides of this pyramid, that is, the victim, the persecutor, and the savior.

Resources

Walker, L. E. A. (2009). *The Battered Woman Syndrome*. New York: Springer.

دوفصلنامه روایت‌شناسی

سال ۸، شماره ۱۵، بهار و تابستان ۱۴۰۳، صص ۱۴۵-۱۸۴

مقاله پژوهشی

تحلیل کهن‌الگویی سندرم همسر کتک‌خورده:
با نگاهی به داستان «زنی که مردش را گم کرد»
رضا جمشیدی^۱، قدرت قاسمی‌پور*^۲، اسد آبشیرینی^۳

(دریافت: ۱۴۰۱/۶/۲۹ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۱/۴)

چکیده

سندرم همسر کتک‌خورده یکی از نشانگان روان‌شناختی است که وضعیت زنانی را بررسی می‌کند که به‌وسیله شریک صمیمی‌شان مورد آزارهای مداوم قرار می‌گیرند. این سندرم دارای الگویی چرخه‌وار و تکرارشونده است که علاوه بر زندگی عینی زنان کتک‌خورده، در برخی از روایات ادبی نیز وجود دارد و می‌توان ردپایش را مانند بسیاری دیگر از مفاهیم روان‌شناسی، در اسطوره‌ها و روایات ادبی کهن کاوید. به‌دلیل الگوی مکرر در این سندرم و ارتباط آن با شبکه کهن‌الگوهای معصوم، یتیم و قربانی می‌توان خود آن را نیز وضعیتی کهن‌الگویی دانست. در این پژوهش پس از بررسی کهن‌الگویی سندرم همسر کتک‌خورده، داستان کوتاه «زنی که

۱. دانش‌آموخته دکتری زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران

<https://orcid.org/0000-0001-7510-5155>

۲. دانشیار زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران (نویسنده مسئول)

*gh.ghasemi@scu.ac.ir

<https://orcid.org/0000-0001-6989-141X>

۳. استادیار زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران

<https://orcid.org/0000-0003-3601-3367>

Copyright: © 2024 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY - NC) license <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

مردش را گم کرد» برمبنای آن نقد و تحلیل شده است. شیوه نگارش یافته‌های این مقاله توصیفی - تحلیلی است و روش پژوهشی آن، ژرف‌خوانی کهن‌الگویی برمبنای ترکیبی از رویکردهای کارول پیرسن، لنور واکر و استیون کارپمن است. مؤلفه‌های این سندرم بر داستان مذکور منطبق است و خوش‌بینی‌های معصومانه، چرخه خشونت، درماندگی آموخته‌شده و چرخه درماندگی مشخصه‌های آن در داستان «زنی که مردش را گم کرد» است.

واژه‌های کلیدی: چرخه درماندگی، چرخه قدرت و کنترل، درماندگی آموخته‌شده، قربانی،

مثلث نمایشی کارپمن، معصوم، یتیم.

۱. مقدمه

برای برخی از مشکلات اجتماعی و اختلال‌های روانی، مانند بسیاری از پدیده‌های جامعه انسانی می‌توان آبشخور کهن‌الگویی در نظر گرفت. یکی از این اختلال‌ها، سندرم همسر کتک‌خورده^۱ است که با اینکه بیشتر در بررسی‌های روان‌شناختی و حقوقی - قضائی مورد توجه قرار گرفته است، اما در روایت‌های ادبی هم می‌توان نمودهایی از آن را مشاهده کرد. همچنین در اسطوره‌ها و روایات کهن نیز، سرنمون‌هایی^۲ برای این سندرم وجود دارد. به دلیل آرمان‌گرایی و نیک‌انجامی در روایات عامیانه و شهسوارنامه‌ها، نمی‌توان نمود چندان از سندرم همسر کتک‌خورده را مشاهده کرد، زیرا قهرمان آن‌ها جوانمردی است که از آزارگری می‌پرهیزد و شخصیت زن شاهدختی که به ستم‌دیدگی خو نمی‌گیرد. در دوران معاصر، به‌ویژه در آثار نویسندگان زن، از روایات فراوانی می‌توان نام برد که براساس سندرم همسر کتک‌خورده نوشته شده‌اند یا می‌توان به بررسی این سندرم در آن‌ها پرداخت. داستان‌های «انیس» و «مردی که برنگشت» از سیمین دانشور، رمان‌های شوهر آهوخانم، بامداد خماری، پریچهر، طوبی و معنای شب، چشمانم را بستم^۳ و دیوی که دوستش داشتم^۴ تعدادی از این روایت‌هاست. همچنین

در فیلم‌های قرمز، پارک‌وی، تیرانوسور^۵، چشمانم را بگیر^۶ و سریال جادوگر^۷ هم می‌توان دگرذیسی‌هایی از این سندرم را مشاهده کرد.

سندرم همسر کتک‌خورده یکی از اختلالاتی است که بیشتر در مطالعات روان‌شناختی و اتاق‌های مشاوره کاربرد دارد. این سندرم به مطالعه سبک زندگی زنانی می‌پردازد که از جانب شریک خود مورد آزار و ستم‌هایی از نوع جسمانی یا عاطفی قرار گرفته‌اند و درصدد کمک به افراد درگیر این نشانگان^۸ برای خروج از وضعیت درمانده‌ای است که در آن قرار گرفته‌اند. با توجه به اینکه سندرم همسر کتک‌خورده دارای الگویی است که در روایات^۹ دربرگیرنده آن تکرار می‌شود و می‌توان ردپای آن را در روایات کهن ادبی و اسطوره‌ها نیز پیگیری کرد، پرسش اصلی این است که آیا می‌توان آن را یک نشانگان کهن‌الگویی دانست و براساس آن به تحلیل روایات ادبی پرداخت؟

در این پژوهش، در ابتدا به بررسی کهن‌الگویی سندرم همسر کتک‌خورده پرداخته شده و ارتباط آن با شبکه کهن‌الگوها مشخص شده است، سپس داستان کوتاه «مردی که زنش را گم کرد» از مجموعه داستان سایه‌روشن صادق هدایت، برمبنای آن مورد نقد و تحلیل کهن‌الگویی قرار گرفته است. روش نگارش یافته‌های این مقاله توصیفی - تحلیلی است. در نقد و تحلیل داستان نیز از رویکرد ژرف‌خوانی^{۱۰} کهن‌الگویی استفاده شده است و مبنای نظری آن بر ترکیبی از روش‌های سفر کهن‌الگویی^{۱۱} کارول پیرسن^{۱۲}، سندرم همسر کتک‌خورده لنور واکر^{۱۳} و مثلث نمایشی^{۱۴} استیون کارپمن^{۱۵} استوار است.

۲. پیشینه تحقیق

تاکنون اثری که به بررسی کهن‌الگویی «سندرم همسر کتک‌خورده» پرداخته شده باشد، نوشته نشده و از طرفی دیگر ارتباط این سندرم و ردپای آن در متون ادبی - هنری نیز

مورد توجه قرار نگرفته است؛ لیکن در زمینه موضوع این پژوهش، اشاره به چند مقاله ضرورت دارد که عبارت‌اند از:

۱. روان‌کاوی شخصیت روان‌رنجور در «زنی که مردش را گم کرد» (پاینده، ۱۳۷۲): همان گونه که از عنوان این مقاله پیداست، در آن به تحلیل روان‌کاوانه داستان براساس دیدگاه فروید پرداخته شده است.

۲. دفاع مشروع در پرتو سندرم زنان کتک‌خورده (حبیب‌زاده و میرمجیدی، ۱۳۹۱): این مقاله به ارتباط میان سندرم همسر کتک‌خورده و رفتارهای مجرمانه اختصاص دارد و به این مسئله پرداخته است که این سندرم در مواردی می‌تواند به منزله توجیهی در قالب دفاع مشروع، برای اقدام به قتل به وسیله زنان کتک‌خورده، در دادگاه‌ها مورد پذیرش قرار گیرد.

۳. بررسی و مقایسه پروتوتایپ در داستان‌های «زنی که مردش را گم کرد» و «کولی کنار آتش» (جلیل‌ناغونی و کمیلی، ۱۳۹۹): این مقاله از طرفی نگرشی سهل‌انگارانه به مفهوم سرنمون^{۱۶} داشته است که اصطلاحی برجسته در نقد کهن‌الگویی است و در واقع نویسندگان مقاله، این مفهوم را به درستی درک نکرده‌اند، از طرفی دیگر هم در مشخص کردن سرنمون‌های داستان‌های مورد بررسی دستاوردی نداشته است.

۴. واکاوی شخصیت «طوبا» در رمان طوبا و معنای شب برمبنای «مثلث کارپمن» (صمیمی و همکاران، ۱۴۰۰): مدعای این مقاله این است که به تحلیل روان‌کاوانه شخصیت «طوبا» در رمان مورد بحث پرداخته است، حال آن‌که روان‌کاوی، یعنی پرداختن به نظریات فروید و پیروانش و نه نظریات اریک برن^{۱۷} و استیون کارپمن که مبنای نظری این مقاله بوده است. ضمن اینکه آبشخور نظری منابع لاتین این مقاله، ویکی‌پدیای انگلیسی بوده است (ذیل Karpman drama triangle)^{۱۸} و نویسندگان

خود منابع را مشاهده نکرده‌اند و در ذکر منابع استنادسازی صورت گرفته است؛ برای نمونه در صفحه ۲۴۸ مقاله مذکور به صفحه ۳۰ منبعی با عنوان «جانسون، ۲۰۱۵» ارجاع داده شده، حال آنکه این منبع در یک پایگاه اینترنتی عمومی ذخیره شده است که شماره صفحه ندارد. در فهرست منابع نیز ردپای این استنادسازی کاملاً مشهود است. همچنین ردپای ترجمه گوگل از صفحه مذکور ویکی‌پدیا نیز در این مقاله آشکار است؛ برای نمونه در صفحه ۲۴۸ آن، قصه Little Red Riding Hood به «کلاه‌قرمزی» ترجمه شده است که یادآور شخصیت‌های «کلاه‌قرمزی و پسرخاله» در ذهن مخاطب ایرانی است، حال آنکه این قصه در زبان و ادب فارسی به «سنل‌قرمزی» مشهور است و قس علی‌هذا. تحلیل‌های صورت‌گرفته بر رمان نیز جای تأمل فراوانی دارد، چراکه «طوبا» نمودگر کهن‌الگوی یتیم است که پس از رسیدن به نقش قربانی، پیوسته این نقش را بازی می‌کند و ناجی دانستنش چندان محلی از تعریف ندارد.

در مقالات «بررسی عناصر رئالیستی و ناتورالیستی داستان کوتاه زنی که مردش را گم کرد اثر صادق هدایت» (حسن‌زاده میرعلی و خان‌محمدزاده، ۱۳۸۹)، «بررسی و تحلیل عناصر داستانی در دو داستان زنی که مردش را گم کرد! و به کی سلام کنم؟» (مراد، ۱۳۹۶) و «بررسی تطبیقی مفاهیم فقر، عشق و مرگ در داستان‌های زنی که مردش را گم کرد از صادق هدایت و الجزء اثر مصطفی لطفی المنفلوطی» (ملایری و مرادی جعفرلو، ۱۳۹۴) نیز تحلیل‌هایی از داستان «زنی که مردش را گم کرد» صورت گرفته است که ارتباطی به موضوع این مقاله ندارند.

۳. چارچوب نظری

۳-۱. سندرم همسر کتک‌خورده

لنور واکر در سال ۱۹۷۷، سندرم همسر کتک‌خورده را کشف و نام‌گذاری کرده است (Walker, 2009, p. 41). این سندرم زمانی شکل می‌گیرد که زنان از جانب همسر یا شریک‌هایشان در زندگی شخصی، مورد آزار جسمانی یا عاطفی و سوءاستفاده جنسی قرار گیرند؛ آن‌چنان که این وضعیت در زندگی ایشان مداومت داشته باشد و زن ستم‌دیده به آزار دیدن خو بگیرد و ماهیتش با آن پیوند بخورد. هر چند که واکر زنان کتک‌خورده را درمانده نمی‌داند و معتقد است که وضعیت به جود آمده برای ایشان، واکنشی برای به حداقل رساندن صدمات جسمی و روانی در محیطی است که در آن آزار می‌بینند و پس از آن به درماندگی منجر می‌شود (ibid, p. 8)، اما بخش عمده‌ای از این درماندگی اختصاص به دوران پیش از زندگی ایشان با شریک صمیمی‌شان برمی‌گردد. به‌طور کلی درماندگی زنان کتک‌خورده می‌تواند دلایل گوناگونی داشته باشد؛ از جمله سبک زندگی خشونت‌محور در خانواده پیشین، آزار و اذیت جنسی برون‌خانواده‌ای یا درون‌خانواده‌ای در دوران کودکی، سخت‌گیری بیش از حد و تنبیهات روانی یا جسمانی صورت گرفته از جانب والدین یا سرپرستان، رفتار مشابه پدر کودک با مادرش، اضطراب بعد از سانحه^{۱۹} و البته کهن‌الگویی بودن این سندرم که در تحقیقات لنور واکر و دیگران مورد توجه قرار نگرفته است. او در ارتباط با ریشه‌های شکل‌گیری این سندرم بیان کرده است که نتایج برخی از تحقیقات صورت گرفته نشان می‌دهد که آزارگران مرد در قیاس با همسرانشان در سطوح پایین‌تری از لحاظ تحصیلات علمی و طبقه اجتماعی - اقتصادی بوده‌اند و در برخی از موارد زوج ستم‌دیده و ستمگر تفاوت‌های قومی، مذهبی یا نژادی داشته‌اند. همچنین واکر یادآور شده است که مردان

آزارگر در برخی از موارد از خشونت به‌عنوان رویکردی در جهت کاستن اختلاف‌های طبقاتی ایجادشده استفاده می‌کرده‌اند. وی همچنین صمیمیت جنسی در اوان رابطه زوج‌ها را از مهم‌ترین ریشه‌های آزارگری می‌داند (ibid, p. 17).

سندرم همسر کتک‌خورده یکی از زیرمجموعه‌های خشونت شریک صمیمی^{۲۰} است که شامل رفتارها و اقداماتی می‌شود که هدف یا نتیجه آن‌ها آسیب رساندن به یکی از طرفین در رابطه‌ای صمیمی است. در این وضعیت، آزارگر شریک صمیمی فعلی یا سابق است که می‌تواند از هر جنسیتی باشد یا در روابط تراجنسی^{۲۱} رخ دهد. خشونت شریک صمیمی در تمام زمینه‌های نژادی، قومی، تحصیلی و اجتماعی - اقتصادی رخ می‌دهد و می‌تواند شامل هر گونه سوءاستفاده فیزیکی، جنسی، روانی، عاطفی، مالی یا بارداری و سقط جنین اجباری شود. این اشکال سوءاستفاده می‌تواند به‌طور هم‌زمان یا جداگانه رخ دهد (Clevenger et al., 2018, p. 134).

لنور واکر نشانه‌های سندرم همسر کتک‌خورد را در شش مورد دسته‌بندی کرده است:

۱. خاطرات احتمالی و بازآوری‌شده از رخداد‌های آسیب‌زا.
۲. برانگیختگی بیش از حد و داشتن سطوح بالایی از اضطراب.
۳. پرهیختن از دیگران و بی‌حسی عاطفی که معمولاً به صورت افسردگی، گسستگی عاطفی، سرکوب و انکار خود را نشان می‌دهد.
۴. اختلال در روابط بینافردی که ناشی از خشم و کنترل آزارگر است.
۵. آسیب‌های جسمانی یا شکایات صورت گرفته از آسیب‌های جسمانی وارده.
۶. مسائل مربوط به صمیمیت جنسی (Walker, 2009, p. 43).

در تحقیقات روان‌شناختی لنور واکر و پیروانش سندرم همسر کتک‌خورده در جامعه‌امروزی بررسی شده است، حال آنکه در نگرشی کهن‌الگویی نیز می‌توان آن را بررسی کرد که در ناخودآگاه جمعی^{۲۲} ریشه دارد. نخست به این دلیل که سندرم همسر کتک‌خورده دارای الگوهای تکرارشونده‌ای^{۲۳} است که علاوه بر زندگی افراد، در داستان‌ها و روایات ادبی نیز وجود دارند و دیگر به سبب ارتباط تنگاتنگ آن با کهن‌الگوهای معصوم^{۲۴}، یتیم^{۲۵} و قربانی^{۲۶} و تحلیل آن در شبکه بینامتنی کهن‌الگوها، می‌توان آن را سندرمی کهن‌الگویی دانست. به دلیل کهن‌الگو بودن این سندرم است که نمود آن را می‌توان در روایاتی مشاهده کرد که نویسنده آن‌ها، تجربه مشابهی در زندگی شخصی‌اش نداشته است و پیش از مطرح شدن این نظریه داستانش را نوشته است؛ به گونه‌ای که می‌توان گفت روایت برمبنای این کهن‌الگو آفریده شده است.

با اینکه واکر در نگرش فمینیستی‌اش معتقد است که عنوان «شخص کتک‌خورده» یا «مرد کتک‌خورده» برای این سندرم نامناسب است و تنها بایسته است که از عنوان «سندرم زن کتک‌خورده»^{۲۷} برای آن استفاده شود (Walker, 2009, p. 42)، اما علاوه بر اشخاص، هر جامعه هم می‌تواند به این سندرم مبتلا شود. در فرد یا جامعه‌ای که کهن‌الگوی یتیم غالب است، تمایلات خودآزارانه‌ای وجود دارد که برای فعال‌شدنش کافی است که منجی یا حکمرانی که برمی‌گزینند، تمایلات دیگرآزارانه داشته باشد. در این حالت چرخه درماندگی^{۲۸} شکل می‌گیرد و فرد یا جامعه ستم‌دیده نقش کهن‌الگویی قربانی را بازی می‌کنند که وابستگی ستم‌دیده به ستمگر را در پی دارد و موجب می‌شود که ستمگران از جانب ستم‌دیدگان مورد حمایت قرار گیرند. در طول تاریخ، بسیاری از حاکمیت‌های سیاسی از این سندرم کهن‌الگویی برای پیشبرد اهداف سیاسی و مداومت حکومت خود بهره می‌گرفته‌اند. بدین منظور حاکمان سیاسی درماندگی آموخته‌شده^{۲۹} را

با استفاده از روایاتی که از طریق رسانه‌های کهن یا امروزی‌شان می‌ساخته‌اند، به جامعه تلقین می‌کرده‌اند و با استفاده از تکنولوژی‌های قدرت همچون ارباب، تنبیه، سرکوب، موقتی‌سازی، حمله دشمنان خارجی، ایجاد هرج و مرج، عدم امنیت و... ترس و درماندگی را به جوامع می‌آموخته‌اند.

در برخی از قصه‌ها، مانند «دیو و دلبر و شئل قرمزی» می‌توان ردپایی از این سندرم را مشاهده کرد که در آن‌ها شخصیت زن آزاردیده به دلخواه خویش در پی آزارگر می‌رود. در روایت‌های عامیانه قرن نوزدهم، همچون برخی از آثار چارلز دیکنز و ویکتور هوگو یا آنچه که در جامعه ما به «فیلم فارسی» نام‌گذاری شده و به‌طور کلی نقش مایه^{۳۰} «حرکت از مستمند به دارا»، هم می‌توان دگرذیسی‌هایی از سندرم همسر کتک‌خورده را مشاهده کرد که در آن‌ها با نمود مثبت کهن‌الگوی یتیم مواجهیم که به کهن‌الگوهای سرگردان^{۳۱}، مبارز^{۳۲} و قهرمان^{۳۳} منجر می‌شود. میان روایات پیکارسک^{۳۴} یا مقامات فارسی - عربی هم با کهن‌الگوهای یتیم و سندرم همسر کتک‌خورده می‌توان شباهت‌هایی دید و درواقع آن‌ها را نمود منفی این کهن‌الگوها دانست که به کهن‌الگوی کلاش^{۳۵} مبدل می‌شوند. در غزل فارسی نیز وضعیت متفاوت است و بیشتر با «سندرم مرد کتک‌خورده» مواجهیم که در آن چرخه درماندگی براساس این تعریف شده است که معشوق (غالباً زن) نقش منجی - ستمگر را بازی می‌کند و عاشق (غالباً مرد) درمانده‌ای ستم‌دیده است که از آزردن شدن لذت می‌برد.

۲-۳. شبکه کهن‌الگویی همسر کتک‌خورده

کهن‌الگوی «همسر کتک‌خورده» در شبکه ارتباطی کهن‌الگویی خود با سه کهن‌الگوی معصوم، یتیم و قربانی در ارتباط است و شخصیتی که به این سندرم دچار است، در سفر کهن‌الگویی خود به ترتیب همین نقش‌ها را بازی می‌کند.

۳-۲-۱. کهن‌الگوی معصوم

منظور از اصطلاح معصوم در این کهن‌الگو معصومیت کودکانه است و نه مفهوم آیینی آن. معصومیت برای کودکان امری ذاتی و طبیعی است، اما اگر در دوران بلوغ و پس از آن تداوم پیدا کند، نشانه خودشیفتگی و نفی انکار است. پیرسن معتقد است که کهن‌الگوی معصوم اگر مذکر باشد، تنها نقش زن را مراقبت، حمایت و جلب رضایت خود می‌داند و اگر مؤنث باشد، نقش مرد را پشتیبانی و تأمین مخارج خود (همسر) در نظر می‌گیرد. او معتقد است که دیگران باید زندگی‌اش را همچون بهشت کودکی سامان دهند و اگر چنین نکنند، مورد خشم، آزار یا بدگمانی او قرار می‌گیرند. زمانی که کهن‌الگوی معصوم در شرایطی قرار می‌گیرد که باید مسیر خود را در زندگی مشخص کند، احساس رهاشدگی از جانب دیگران می‌کند و می‌پندارد که به وی خیانت شده است (پیرسون، ۱۳۹۸، صص. ۳۸-۳۹). کهن‌الگوی معصوم به وضعیت ابتدایی و پیش از وصلت همسر کتک‌خورده اشاره می‌کند؛ یعنی زمانی که هنوز شخصیت مرد ستمگر وارد زندگی او نشده است.

۳-۲-۲. کهن‌الگوی یتیم

در تداول عامه یتیم به کودکی گفته می‌شود که از داشتن والدین یا یکی از آن‌ها محروم است. او پیوسته مورد ترحم دیگران قرار می‌گیرد و خود نیز در پی برانگیختن ترحم دیگران است، اما در نگرش کهن‌الگویی شخصیت بالغی است که در روانش، نقش یتیم بر او تحمیل شده است. کهن‌الگوی یتیم نقش میانی شخصیتی است که به سندرم همسر کتک‌خورده مبتلاست و در واقع شروع بحرانی است که تداوم آن به شکل‌گیری کهن‌الگوی قربانی در شخصیت او منجر می‌شود. این نقش کهن‌الگویی زمانی در شخصیت شکل می‌گیرد که معصوم درمی‌یابد که دیگران توانایی تأمین بهشت مورد نظر

او را ندارند. تفاوت این دو کهن‌الگو در خوشبینی معصوم و بدبینی یتیم نهفته است، چراکه «معصوم معتقد است که پاکی و مروّت پاداش خواهد داشت، اما یتیم می‌داند که لزوماً چنین نیست و این افراد شرور هستند که بیشتر به کامیابی می‌رسند» (Pearson, 2015, p. 25). پیرسن کهن‌الگوی یتیم را این‌گونه توصیف کرده است:

یتیم آرمان‌گرایی نوید است که هر اندازه آرمان‌هایش دربارهٔ جهان بزرگ‌تر باشد، واقعیت در نظرش نامطلوب‌تر است. او احساس دخترک پریشانی را دارد که مجبور است بدون نیرو یا مهارت لازم با محیطی خصمانه کنار بیاید؛ جهانی درنده‌خو که هر کس در آن به فکر خویش است، جایی که افراد یا قربانی‌اند یا دیگران را قربانی می‌کنند. کهن‌الگوی یتیم جایگاه پیچیده و بغرنجی است که وظیفه‌اش بیرون آمدن از جایگاه معصوم و نفی و انکار است تا بیاموزد که درد، رنج، کمبود و مرگ بخش جدایی‌ناپذیر زندگی است. درد و خشم ناشی از این آگاهی نیز بسته به میزان توهمات آغازین شخص، امری نسبی است. داستان یتیم سخن از احساس ناتوانی و بازگشت به آرزوی معصومیت دارد (پیرسون، ۱۳۹۸، صص. ۴۰-۴۱).

۳-۲-۳. کهن‌الگوی قربانی

منظور از کهن‌الگوی قربانی^{۳۶} در این مبحث، شخصی است که به وسیلهٔ دیگران یا جبر درونش قربانی شده است و بر درماندگی و ناتوانی او تأکید می‌شود، نه کهن‌الگوی ایثار^{۳۷} که دربرگیرندهٔ مفهوم آیینی قربانی شدن است و بیشتر بر جنبه‌های مثبت آن اشاره دارد. قربانی نقش نهایی و معمولاً ماندگار شخصیت مبتلا به سندرم همسر کتک‌خورده است که خروج از آن دشوار و در بسیاری از موارد غیرممکن است. شخصیت ستم‌دیده با ورود به این کهن‌الگو به درماندگی چرخه‌وار و تکرارشونده‌ای^{۳۸} وارد می‌شود که معمولاً خروج از آن نامحتمل است. شخصیت کهن‌الگویی قربانی در ابتدا با به‌بازی گرفته شدن به وسیلهٔ منجی و آزارگر نمی‌تواند از چرخهٔ درماندگی رها شود و

پس از آن با خوگرفتن به این نقش، تمایلی به خروج از وضعیت قربانی ندارد و در واقع مبدل به بازی‌گردان اصلی چرخه درماندگی می‌شود که در آن نقش ستم‌دیده را بازی می‌کرد.

۳-۳. سرنمون‌های کهن‌الگوی سندرم همسر کتک‌خورده

برای سندرم همسر کتک‌خورده نیز مانند بسیاری دیگر از کهن‌الگوها می‌توان سرنمون‌هایی در اسطوره‌ها در نظر گرفت و به ریشه‌های کهن‌الگویی آن پی برد. مهم‌ترین سرنمون این سندرم را می‌توان در ارتباط میان خدایان و انسان‌ها در ادیان چندخدایی^{۳۹} جست‌وجو کرد که در آن‌ها ایزدان نقش کهن‌الگویی آزارگر را داشته‌اند و انسان‌ها نقش قربانی ستم‌دیده را بازی می‌کرده‌اند. همچنین در برخی از روایات اسطوره‌ای می‌توان رگه‌هایی از سندرم همسر کتک‌خورده را مشاهده کرد که عبارت‌اند از:

۱. پرسفونه (Persephone): یکی از الهه‌های یونانی بود که به وسیله ایزد جهان زیرین، هادس (Hades)، ربوده شد و به همسری او درآمد. به دلیل مؤنث بودن پرسفونه، مهم‌ترین و منطبق‌ترین سرنمون سندرم همسر کتک‌خورده است. او نمادی از کهن‌الگوی معصوم است که در دوران پاگشایی به بلوغ که بر کهن‌الگوی یتیم منطبق است، به وسیله آزارگرش، هادس، ربوده شد و به وضعیت کهن‌الگویی قربانی دچار گشت. پس از آن منجی‌اش، دمیتر (مادر پرسفونه)، او را نجات داد و دوباره به بهشت معصومیّتش بازگشت.

۲. آدم و حوا: در اسطوره آدم و حوا نیز سفر کهن‌الگویی همانند سفر پرسفونه است. ایشان ابتدا در بهشت معصومیّت به سر می‌بردند و همه چیز بر ایشان دلخواه و در بهترین وضعیت بود. سپس با خوردن میوه ممنوعه که نماد پاگشایی به کهن‌الگوی

یتیم است، به زمین تبعید شدند و سالیان فراوانی قربانی آزارهای فراوانی شدند که یادآور درماندگی کهن‌الگوی قربانی است. سرانجام نیز در بهشت معصومیت سرانندید به هم رسیدند.

۳. **شیطان:** شیطان نیز یکی برجسته‌ترین سرنمون‌های سندرم همسر کتک‌خورده است، چراکه برخلاف دیگر سرنمون‌های آن، پس از تبعید از بهشت معصومیت و ورود به کهن‌الگوی یتیم، هرگز از چرخه درماندگی کهن‌الگوی قربانی خارج نشده است.

۴. **ایوب نبی:** پی‌رنگ روایت ایوب نبی شباهت فراوانی به پی‌رنگ روایت آدم و حوا دارد که در آن‌ها منجی - آزارگر یکی است و ایوب از یهوه ستمگر به یهوه منجی پناه می‌برد. او که ابتدا در بهشت معصومیت خود به سر می‌برد و همه چیز بر وفق مرادش بود، با شرط‌بندی یهوه و شیطان به نقش‌های کهن‌الگویی یتیم و قربانی وارد شد. ایوب نماد تمام‌عیاری از درماندگی آموخته‌شده است که هرگز از یهوه گلیه نمی‌کرد و درماندگی خود را پذیرفته بود. در این روایت نیز همچون اسطوره پرسفونه و روایت آدم و حوا، سرانجام ایوب، ورد دوباره به کهن‌الگوی معصوم است.

۵. **اسحاق:** برمبنای کتاب مقدس، اسحاق فرزند ابراهیم نبی بود که به‌دنبال آزمون یهوه از ابراهیم، درخواست او و یهوه را پذیرفت و بدون چون‌وچرا به قربانی شدن و سوختن در سرزمین موریان تن داد (سفر پیدایش: ۲۲ / ۱-۱۲). الگوی کهن‌الگویی این روایت نیز مانند سایر سرنمون‌های سندرم همسر کتک‌خورده است.

۶. **زلیخا:** هرچند که زلیخا در ابتدا همسر یوسف نبود و پس از ورود به معصومیت دوباره همسر او شد، اما روایت «یوسف و زلیخا» یکی از برجسته‌ترین قصه‌های کهنی است که در وضعیت کهن‌الگویی سندرم همسر کتک‌خورده شکل گرفته‌اند. او که در ابتدا در بهشت معصومیتش بود و یوسف را در رؤیاهایش می‌دید،

در نخستین ملاقات با یوسف، کهن‌الگوی یتیمش فعال شد. پس از آن آواره شده و با پذیرش کهن‌الگوی قربانی انواع تحقیر و خفت را تحمل کرد تا در پایان روایت و به تبعیت از پی‌رنگ سایر قصه‌های پریان، دوباره به وضعیت کهن‌الگویی معصوم برگردد. می‌توان گفت که در سیر تطوّر کهن‌الگوی سندرم همسر کتک‌خورده از اسطوره به رئالیسم، پی‌رنگ روایات اسطوره‌ای مبتنی بر آن، تقریباً سیر خطی زیر را طی می‌کرده و به پاداش نیک خوش‌بینی‌های معصوم می‌انجامیده است:

کهن‌الگوی معصوم ← کهن‌الگوی یتیم ← کهن‌الگوی قربانی ← کهن‌الگوی معصوم
 حال آن‌که پی‌رنگ سندرم همسر کتک‌خورده در جریان رئالیستی‌اش، به خوش‌بینی‌های کهن‌الگوی معصوم و نیل به پاداش و وضعیت آرمانی منجر نمی‌شود و به چرخه درماندگی در کهن‌الگوی قربانی منتهی می‌شود:

کهن‌الگوی معصوم ← کهن‌الگوی یتیم ← کهن‌الگوی قربانی ← چرخه درماندگی

۴. بحث و بررسی

۴-۱. خلاصه داستان «زنی که مردش را گم کرد»

زرین کلاه دختر چهارده‌ساله‌ای بود که در تاکستان کار می‌کرد. در آنجا با مرد جوان زمختی به نام گل‌بیو آشنا شد. برخلاف رضایت مادرش، با گل‌بیو ازدواج کرده و به تهران مهاجرت کرد. در شهر، گل‌بیو که پس از مدتی بی‌کار و معتاد شده بود، از زرین کلاه بهانه‌های دروغین و پیش‌پاافتاده‌ای گرفته و او را با شلاق، همان شلاقی که به الاغ‌هایش می‌زد، به باد کتک می‌گرفت، اما زرین کلاه از این شلاق‌ها نه تنها ناراحت نمی‌شد، بلکه لذت هم می‌برد! چندی بعد گل‌بیو غیبت زده بود و زرین کلاه متوجه شده بود که به دیار پدر و مادرش در مازندران رفته است. با رنج و مشقت خودش را به آنجا رساند، ولی وقتی به در خانه گل‌بیو رسید، مادر گل‌بیو او را از در خانه راند و

اظهار کرد که گل‌ببو زن تهرانی (زرین‌کلاه) را طلاق داده است. گل‌ببو هم طوری وانمود می‌کرد که انگار اصلاً زرین‌کلاه را نمی‌شناخت. در این هنگام ناگهان زن دوم گل‌ببو جلو در نمایان شد که نشانه آزارهای گل‌ببو روی تن او نیز نقش بسته بود و حسادت زرین‌کلاه را برانگیخت! در پایان داستان، زرین‌کلاه پسرش، مانده‌علی، را با بی‌مهری تمام جلو در خانه‌ای رها کرد و تک و تنها راهی شد تا اینکه در راه مردی را دید که بسیار شبیه به گل‌ببو بود. سوار الاغ آن مرد شده و با او در مسیری که نمی‌دانست به کجا ختم می‌شود، راهی شد تا گل‌ببویی دیگر داشته باشد که مدام او را آزار دهد.

۲-۴. مؤلفه‌های سندرم همسر کتک‌خورده در «زنی که مردش را گم کرد»

بسیاری از متون ادبی - هنری «در پی به‌روزرسانی اسطوره‌ها و کهن‌الگوها هستند و بازپردازی آن‌ها را نمادی برای طرح مسائل معاصر می‌دانند» (کریمیان، ۱۳۹۶، ص. ۸۷). داستان «زنی که مردش را گم کرد» یکی از این متون است که به سبک ناتورالیستی نوشته شده است. با توجه به تأکید ناتورالیسم بر دو عامل وراثت^{۴۰} و جبرگرایی^{۴۱}، یعنی همان عواملی که در روان‌شناسی کهن‌الگویی برجسته‌اند، متونی که به این سبک نوشته شده‌اند، برای نقد کهن‌الگویی مناسبند. این داستان روایت‌گر شخصیتی به نام زرین‌کلاه است که همسرش، گل‌ببو، او را رها کرده است. داستان در سه بخش روایت شده است که بخش دوم آن به وضعیت آغازین اشاره می‌کند، بخش نخست وضعیت میانی است و بخش سوم وضعیت پایانی را دربر گرفته است؛ لیکن در خوانش حاضر، چهار بخش متفاوت برای داستان در نظر گرفته شده است که عبارت‌اند از: ۱. وضعیت ابتدایی زرین‌کلاه پیش از ورود گل‌ببو به زندگی‌اش که در آن درگیر ستم‌ها و تحقیرهای خانه مادری است و در رؤیای آمدن منجی‌ای که او را نجات دهد؛ ۲. رسیدن منجی زرین‌کلاه و آغاز آشنایی او و گل‌ببو که تا چند ماه نخست در آرامش سپری می‌شد و بعد از سه ماه

کتک‌ها و آزارهای گل‌ببو آغاز شد و تداوم یافت؛ ۳. غیاب گل‌ببو، وضعیت زرین‌کلاه بعد از اینکه گل‌ببو او را ترک کرد و تلاش‌ها و سفرش برای یافتن گل‌ببو؛ ۴. ملاقات دوباره زرین‌کلاه و گل‌ببو، عبور زرین‌کلاه از او و آغاز زندگی‌اش با گل‌ببوی دیگر.

غیاب گل‌ببو مهم‌ترین کنش پیشبرد پی‌رنگ این داستان است و بیشتر روایت به تکاپوی زرین‌کلاه برای یافتن او اختصاص دارد. با توجه به فراگیر بودن عامل وراثت در جامعه این داستان که در کنش‌ها و شخصیت‌های فراوانی برجسته شده است، نمی‌توان صرفاً آن را به والدین نسبت داد، بلکه منشأ جمعی نیز دارد و رد پای ناخودآگاه جمعی در آن آشکار است. «زنی که مردش را گم کرد» را می‌توان نقیضه‌ای برای قصه‌های عامیانه‌ای دانست که در آن‌ها قهرمان زن پس از طی مراحل به شاهزاده مرد می‌رسد و پس از آن در شرایط دل‌خواه به سر می‌برند. برخلاف آن قصه‌های پریان، در این داستان فرآیند فردیت^{۴۲} شکل نمی‌گیرد و سفر قهرمانی در نگرش یونگی - کمبلی به آن تکمیل نمی‌شود.

محتوای این داستان، نمونه‌ای کاملاً همخوان با سندرم همسر کتک‌خورده است و می‌توان آن را بر مبنای این سندرم نقد و تحلیل کرد. از همان ابتدای روایت، یعنی نقل قولی که از فردریش نیچه در پیرامتن^{۴۳} این داستان آمده می‌توان نمودهایی از این سندرم را مشاهده کرد. اینکه نقل قولی از چنین‌گفت زرتشت، یعنی «به سراغ زن‌ها می‌روی؟ تازیانه را فراموش مکن! زرتشت چنین گفت» (هدایت، ۱۳۳۱، ص. ۴۵) در ابتدای روایت آورده شده است، علاوه بر اینکه نشان‌دهنده خوش‌آغازی و صحنه آغازین دلالت‌مند است، بر سندرم همسر کتک‌خورده تأکید می‌کند که در رابطه بینامتنی با متنی دیگر مورد توجه قرار گرفته است. نکته درخور توجه این است که در متنی که با آن رابطه بینامتنی ایجاد شده است نیز، این نقل قول از زبان شخصیت پیرزن بیان شده است

که با آموخته‌شدگی در سندرم همسر کتک‌خورده هماهنگی دارد (رک. نیچه، ۱۳۸۷، صص. ۸۰-۷۷). مؤلفه‌های سندرم همسر کتک‌خورده در این داستان عبارت‌اند از:

۴-۲-۱. چرخه قدرت و کنترل

لازمه و پیش‌شرط شکل‌گیری سندرم همسر کتک‌خورده شکل‌گیری چرخه قدرت و کنترل^{۴۴} است. جوآن مک‌کلنن^{۴۵} معتقد است که مرتکبان خشونت شریک زندگی معمولاً ترفندهای قدرت و کنترل را در الگویی سه مرحله‌ای به کار می‌برند که به آن چرخه خشونت گفته می‌شود. این الگوی دورانی با استفاده از یکی از راهبردهای ارائه‌شده در چرخه قدرت و کنترل (در نمودار مشخص شده‌اند)، از مرحله تنش‌سازی به سمت مرحله سوءاستفاده عملی حرکت می‌کند. پس از آن، معمولاً وارد مرحله پشیمانی یا پشیمانی عاشقانه می‌شوند که در طی آن تضمین می‌کنند که هرگز خشونت‌ها و سوءاستفاده‌های پیشین را تکرار نکنند، اما با ادامه چرخه قدرت و کنترل، میزان سوءاستفاده و خشونت بیشتر و شدیدتر می‌شود و درنهایت مرحله پشیمانی از بین می‌رود (2010, p. 147).

در داستان «زنی که مردش را گم کرد» نمودهایی از همه راهبردهای چرخه خشونت وجود دارد. تنها تفاوتش در این است که آن کسی که ابراز پشیمانی می‌کند و در پی ادامه زندگی به شیوه خشونت‌آمیز گذشته است، شخصیت قربانی، یعنی زرین کلاه است و نه شخصیت آزارگر داستان (گل‌بو). با اینکه در خود داستان نیز با صفت‌هایی چون «سگ کتک‌خورده» (ص. ۴۷) از زرین کلاه یاد می‌شود، اما او در آرزوی تجربه دوباره کتک‌ها و آزارهای گل‌بو است. این که در جای‌جای داستان تأکید شده است که زرین کلاه با «تمام ذرات تنش گل‌بو را می‌خواست و از این ساعت محتاج به او بود و زندگی بدون گل‌بو برایش غیرممکن و تحمل‌ناپذیر بود» (ص. ۵۱)، نشان‌دهنده

گرایش به خودآزاری نهادینه‌شده در شخصیت اوست که وی را به جانب آزارگرش می‌کشاند. همچنین چند بار در داستان مواردی همچون «این تن نرم و کمر باریک برای بغل کشیدن گل‌ببو درست شده بود» (ص. ۵۴) آمده است که بر جبر کهن‌الگویی و وضعیتی تأکید می‌کند که کنش‌ها در آن از پیش تعیین شده‌اند و براساس الگوهای تکرارشونده رخ می‌دهند، یعنی زرین‌کلاه براساس وضعیت‌های کهن‌الگویی آرزومند آزارهای گل‌ببو بود. کاربرد اعداد در این داستان نمادین و دلالت‌مند است و می‌توان با توجه به آن‌ها شروع چرخه قدرت و کنترل را مشاهده کرد. در این داستان بعد از «سه ماه» رفتار گل‌ببو عوض می‌شود:

در سر ماه سوم اخلاق گل‌ببو عوض شد - هر شب در قهوه‌خانه رضا سیبیلو با کل غلام وافور می‌کشید، خرجی به زنش نمی‌داد و چیزی که غریب بود به جای اینکه تریاک او را بی‌حس و بی‌اراده بکند، برعکس مثل یک وسواس و یا ناخوشی تا وارد خانه می‌شد شلاق را می‌کشید به جان زرین‌کلاه و او را خوب شلاقی می‌کرد^{۴۷} (ص. ۶۱).

عدد «سه» در داستان بر ورود دوباره گل‌ببو به عالم مردانگی و سوءاستفاده از توانایی‌های آنیموسی دارد؛ یعنی همان جایی که آزارگری زرین‌کلاه را آغاز کرد. همچنین «چهار»^{۴۸} نیز در این داستان بر زنانگی دلالت دارد و بر گذار و توقف کوتاه‌مدت گل‌ببو در وضعیت آنیمایی و زنانگی اشاره می‌کند که در آن خبری از آزارگری گل‌ببو نیست. ازدواج زرین‌کلاه و گل‌ببو نیز نشان‌دهنده دو جنبه دیگر از خشونت زناشویی است، یعنی کودک‌همسری زرین‌کلاه چهارده‌ساله و تجاوز جنسی زناشویی^{۴۹} در آمیزش‌های گل‌ببو. سوءاستفاده از فرزندان نیز در چند کنش این داستان مشهود است؛ از جمله اینکه مادر زرین‌کلاه از او و خواهرانش بهره‌کشی اقتصادی می‌کرد و کودکان کار بودند، دیگر اینکه زرین‌کلاه پسرش، مانده‌علی، را صرفاً برای جذب گل‌ببو حفظ کرده و به او علاقه‌ای نداشت. همچنین مانده‌علی را معتاد کرده بود

و در پایان روایت او را رها کرد. در نمودار ۱ چرخه قدرت و کنترل در داستان «زنی که مردش را گم کرد» نشان داده شده است.

نمودار ۱. چرخه قدرت و کنترل در داستان «زنی که مردش را گم کرد»^{۵۰}

۲-۲-۴. خوش‌بینی معصومانه

اشاراتی که در این داستان به وضعیت نخستین زین کلاه و دوران کودکی او شده است، از طرفی بر درماندگی آموخته شده در سبک زندگی اش تأکید می‌کند و از طرفی دیگر بر کهن‌الگوی معصوم در شخصیت او که در رؤیا به سر می‌برد و در انتظار منجی‌ای است که او را از این وضعیت فلاکت‌بار نجات دهد. کهن‌الگوی معصوم به همه آرزوهای کودکانه و غیرممکن زین کلاه اشاره می‌کند. او پیش از ورود گل‌بیو به زندگی اش، در این وضعیت کهن‌الگویی قرار داشت:

بیشتر چیزی که گل‌ببو را طرف توجه دخترها کرد تصنیف او نبود. بلکه خود او و جسارتش بود که قلب آن‌ها و به‌خصوص زرین‌کلاه را تسخیر کرد. همین که زرین‌کلاه اندام ورزیده، گردن کلفت، لب‌های سرخ، موی بور، بازوهای سفید او که رویش مو درآمده بود دید، و مخصوصاً چالاکی که در جابه‌جا کردن لولاهای وزین نشان می‌داد، خودش را باخت. به‌علاوه تمایلی که گل‌ببو به او ظاهر کرد با آن نگاه‌های سوزانی که میان آن‌ها رد و بدل شد کافی بود زرین‌کلاه را که دختر چهارده‌ساله‌ای بیش نبود فریفته خودش بکند. زرین‌کلاه دلش غنچ می‌زد، رنگ می‌گذاشت و رنگ برمی‌داشت، چون در این روز چیز تازه‌ای کشف کرد و حس نمود که تا آن روز در او سابقه نداشت ... تمام این افکار را که زرین‌کلاه از عشق و شهوت پیش خودش تصور کرده بود نگاه گل‌ببو تغییر داد. پایش سست شد و احساسی نمود که ممکن نبود بتواند بگوید. همین قدر می‌دانست تمام ذرات تنش گل‌ببو را می‌خواست و از این ساعت محتاج به او بود و زندگی بدون گل‌ببو برایش غیرممکن و تحمل‌ناپذیر بود (صص. ۵۱-۵۰).

در این برش از داستان کهن‌الگوی عشق در نگاه نخستین^{۵۱} نیز وجود دارد که نشان‌دهنده فرافکنی مرد درون زرین‌کلاه به گل‌ببوست که نمود بیرونی مرد درون^{۵۲} اوست و بر این تأکید می‌کند که در درون زرین‌کلاه نیز چرخه درماندگی فعال است و او در پی گل‌ببویی است که نمود دیگری از پدرش است که در کنشی نمادین (مرگ)، مادرش را رها کرده بود. در کهن‌الگوی عشق در نگاه نخستین میان زرین‌کلاه و گل‌ببو، همچنین این نکته نهفته است که شخصیت کهن‌الگویی معصوم توسل به نخستین کسی را که دوست می‌دارد و یاری‌گر اوست، تنها راه نجات می‌داند و حاضر است که به تحقیرآمیزترین شکل نیز، به رابطه‌اش با او ادامه دهد. او به گل‌ببو که منجی - آزارگرش بود، دیدی تک‌بعدی داشت و در نگاهی خوش‌بینانه و نابخردانه، همه کارهای وی را

مثبت ارزیابی می‌کرد، از شلاق زدن تا تحقیر گرفته یا نوازش‌های شبانه در رخت‌خواب برای هم‌آغوشی.

مرحله بعدی در رشد و تکامل فردی کهن‌الگوی معصوم، کهن‌الگوی یتیم است که زرین‌کلاه چهارده ساله نمونه همخوانی برای ورود به آن است. او که در اوان نوجوانی بود و مرحله کهن‌الگویی یتیم را تجربه می‌کرد، باید برای مرحله بعدی که یکی از کهن‌الگوهای سرگردان، مبارز یا قربانی بود، آماده می‌شد و از آن‌ها عبور می‌کرد تا مبدل به قهرمان شده و سیر تکاملی‌اش تکمیل شود؛ اما با گزینش گل‌ببو به عنوان منجی وارد چرخه درماندگی شد تا پیوسته در آن، نقش قربانی را بازی کند.

۳-۲-۴. درماندگی آموخته‌شده

درماندگی آموخته‌شده اصطلاحی است که مارتین سلیگمن^{۵۳} آن را وضع کرده است و به وضعیتی اشاره می‌کند که فرد پذیرفته است توانایی مواجهه با آسیب‌ها و عبور از دشواری‌ها را ندارند و واکنش‌ها و تلاش‌هایشان غیرمؤثر است. او با آزمایشی که در زمینه شرطی‌سازی^{۵۴} درماندگی در سگ‌ها انجام داد، به این نتیجه رسید که در انسان‌های نیز درماندگی می‌تواند با تمرین‌هایی نهادینه شود و البته در تحقیقات بعدی‌اش این مورد را با بررسی‌هایی که درباره بیماران افسرده انجام داد، اثبات کرد (Seligman, 1972, p. 407;). (See Seligman, 1975, pp. 21-75). درماندگی آموخته‌شده مهم‌ترین عاملی است که موجب می‌شود قربانی سندرم همسر کتک‌خورده، رابطه تحقیرآمیز و آزاردهنده را تحمل کند. نمی‌توان درماندگی آموخته‌شده و احساس درماندگی را یکی دانست، چراکه احساس درماندگی منشأ درونی دارد و موقتی است، اما درماندگی آموخته‌شده منشأ بیرونی دارد

و به دلیل شرایطی که سبک زندگی یا دیگران به افراد تحمیل می‌کنند، ایجاد می‌شود و با توجه به شرطی‌سازی شدنش، فرد مبتلا عبور از آن را غیرممکن می‌داند.

سلیگمن در تحقیقاتش دو منشأ مهم درماندگی آموخته‌شده نادیده گرفته است؛ نخست برساختگرایی^{۵۵} در درماندگی آموخته‌شده و منشأ جامعه‌شناختی آن. می‌توان گفت در مواردی که درماندگی آبخور سیاسی - اجتماعی دارد، استفاده از اصطلاح درماندگی برساخته^{۵۶} ارجحیت دارد. در طول تاریخ، حاکمیت‌ها نیز از درماندگی برساخته برای پیشبرد برخی از اهداف خود استفاده می‌کرده‌اند و با آن جوامع را به ایستایی در یک وضعیت دشوار سوق می‌داده‌اند، به گونه‌ای که رهایی خویش را ناممکن می‌دانسته و پیوسته در پی منجی‌ای بوده‌اند که ایشان را استخلاص کند. اینکه در جامعه‌ای همواره تأکید شود که ما در طول تاریخ جایگاه ستم‌دیده را داشته‌ایم، موجب می‌شود که افراد آن جامعه ستم‌دیدگی را بیاموزند و تمرین کنند. دیگر، منشأ جمعی درماندگی آموخته‌شده که سلیگمن آن را نادیده گرفته است. درماندگی آموخته‌شده در بسیاری از موارد به ناخودآگاه جمعی و ارتباط آن با تعالیم دینی و آیینی و آموزه‌های کهن پیوند خورده است. تأثیر آموزه‌های دینی بر درماندگی آموخته‌شده از طرفی در این است که ادیان می‌کوشند به پیروانشان درباره ستم موجود در جامعه و ظلم‌هایی که بر ایشان معصوم شده است، هشدار دهند؛ اگر در بیان این موارد زیاده‌روی، غلو، مصادره به مطلوب یا تخطئه شود، موجب فراگیری عدم اعتماد می‌شود و زمینه را برای شکل‌گیری کهن‌الگوی یتیم در جامعه پیروانشان فراهم می‌کند. از طرفی دیگر، ادیان با تعالیمی که بر صبر فراوان در برابر آزار تأکید دارند؛ مانند «در رنج آفریده شدن انسان» و... موجب نهادینه شدن درماندگی می‌شوند. سه دیگر اینکه آیین‌ها با آموزش توسل به امور جادویی در عوض مقابله با دشواری‌ها به درماندگی آموخته‌شده منجر می‌شوند.

همچنین افسانه‌ها و روایاتی دربارهٔ موجودات خیالی پلیدی همچون دیوها، اجنه، مردآزما، آل، یک‌سردوگوش، شنل قرمزی و... که در روایات عامه به کودکان تلقین می‌شده، نمونه‌ای از آموزش تهدیدآمیز و سلبی است که به درماندگی آموخته‌شده منجر می‌شود. سرنمون‌های درماندگی آموخته‌شده را نیز می‌توان سیزیف^{۵۷}، پرومته^{۵۸}، ایزدبانوانِ خواهران فلاکت^{۵۹} در یونان باستان یا دری‌وی در ایران باستان دانست که «دیو دریوزگی و گدایی بوده و در وندیداد و برخی از نامه‌های پهلوی از وی یاد شده است» (اوشیدری، ۱۳۷۸، ص. ۲۷۹).

در داستان «مردی که زنش را گم کرد» هر سه گونهٔ درماندگی آموخته‌شده، یعنی با منشأ فردی، برساختهٔ اجتماعی و نهادینه‌شده از طریق ناخودآگاه جمعی، نمودهایی دارند. جامعهٔ این داستان، پیوسته درماندگی را آموزش می‌دهد؛ از چرخهٔ تکرارشوندهٔ داستان گرفته و اینکه فرزندان مانند والدین هستند تا توصیفاتی که از محیط، کودکانی که بازی می‌کنند و پیرمردی که «مثل این بود که تمام عمرش را روی این تیرها گذرانیده بود و همان‌جا پیر شده بود» (۷۵) در زمان‌های مختلف در داستان، همگی بر این جامعهٔ درماندگی آموزش تأکید می‌کنند. در جامعهٔ این داستان که مردم برای سفرهای بیناشرستانی نیز باید مجوز تهیه کنند و مجوز آن‌ها در طول سفر چند بار چک می‌شود، درماندگی آموخته‌شده امری عادی است. در این داستان همه چیز و همه کس نشان‌دهندهٔ ماندگی و درماندگی است؛ از جمله اینکه «زرین کلاه از جایش تکان نخورد، چون می‌ترسید اگر بلند شود جایش را از دست بدهد» (ص. ۴۷) که علاوه بر اینکه بر درماندگی تأکید می‌کند، نشان‌دهندهٔ واهمه از ایجاد کوچک‌ترین تغییری از جانب اوست.

منشأ فردی درماندگی آموخته‌شده را می‌توان در سبک زندگی زرین‌کلاه مشاهده کرد، چه پیش از ورود گل‌ببو که مدام در محیط خانه مادری کتک می‌خورد و جرئت ابراز افکارش را نداشت، حتی خواهرانش نیز او را نادیده می‌گرفتند و تحقیر می‌کردند؛ چه پس از ورود گل‌ببو به زندگی‌اش که مهم‌ترین منشأ درماندگی آموخته‌شده در شخصیت زرین‌کلاه است. آشنایی ایشان زمانی رخ داد که زرین‌کلاه وارد مرحله کهن‌الگوی یتیم شده بود. این کهن‌الگو «در هر یک از ما با تمام تجربیاتی فعال می‌شود که در آن کودک درون ما احساس رهاشدگی، خیانت، قربانی شدن، نادیده گرفته شدن یا سرخوردگی می‌کند» (Pearson, 2015, p. 87) و این دقیقاً وضعیتی بود که در خانه مادری برای زرین‌کلاه ایجاد شده بود. زمانی که یتیم در این تنگنا قرار می‌گیرد، در انتظار منجی‌ای که او را نجات دهد، اگر منجی او آزارگر نیز باشد، وی را به جانب درماندگی آموخته‌شده هدایت می‌کند. گل‌ببو در داستان نقش همین منجی را بازی می‌کرد که پس از نجات زرین‌کلاه انواع ستم و تحقیر را بر او روا می‌داشت. او به زرین‌کلاه تلقین کرده بود که بدون من نمی‌توانی زندگی کنی. کتک‌هایی که گل‌ببو می‌زد، به دلایل واهی و بهانه‌های بی‌مورد انجام می‌گرفت که هدف آن‌ها صرفاً درماندگی آموخته‌شده بود. زرین‌کلاه به این باور رسیده بود که خودش هرگز اراده ادامه زندگی را ندارد و همیشه در پی مردی بود که راه را به او نشان دهد، چه گل‌ببو باشد، چه آژان، شوفر یا کل غلام. اینکه او در پاسخ آژان گفت: «باید بروم» (ص. ۴۶) و راوی داستان هم در ادامه با یادآوری این که «بی‌اراده و فکر حرف می‌زد» (ص. ۴۷) بر آن تأکید کرد، نشان از درماندگی آموخته‌شده او دارد. زرین‌کلاه از بین تمام پیشنهادهای آژان از جمله برگشتن نزد اقوامش، تنها «راه را نشانش بدهید» را پذیرفت.

نهادینگی درماندگی از طریق ناخودآگاه جمعی نیز در چند بخش از این داستان به چشم می‌خورد؛ از جمله:

پیش از اینکه به دنیا بیاید پدرش مرد و مادرش پیوسته به او سرزنش می‌کرد که تو سر پدرت را خورده‌ای و او را بدقدم می‌دانست. ولی درحقیقت چون بعد از آنکه زرین‌کلاه را مادرش زایید نوبه کرد و دو ماه بستری شد به این علت از او بدش می‌آمد (ص. ۵۲).

میراث جمعی گاهی باورهای خرافی را بر افراد تلقین می‌کند که درماندگی آموخته را آموزش می‌دهند؛ مانند همین شومی‌ای که به بدقدم بودن زرین‌کلاه پس‌پدر نسبت داده شده است. همچنین در اشاراتی که به درخت «چنار مراد» و دخیل‌های بسته‌شده به آن شده و نقل قول زیر نیز، می‌توان نمودهای تأثیر ناخودآگاه جمعی را بر درماندگی آموخته‌شده مشاهده کرد:

با خودش نیت کرد که اگر به مقصودش برسد و زن گل‌ببو بشود همان طوری که خودش از زندان خانه پدری آزاد می‌شود یک کبوتر بخرد و آزاد بکند و یک شمع هم شب جمعه در امام‌زاده آغابی‌بی‌سکینه روشن بکند. چون ستاره دختر نایب عبدالله میرآب هم همین نذر را کرده بود و شوهر کرد (ص. ۵۵).

نام‌های گاهی طنزآمیز و تهکمی‌گزینش‌شده برای شخصیت‌های این داستان هم از سه بُعد نمودگر درماندگی است: ۱. مترادف بودن آن‌ها که نماد دچارشدنشان به وضعیت‌های مشابهی است (زرین‌کلاه و خورشیدکلاه یا ماندگارعلی، مانده‌علی و بمانی خانم)؛ ۲. مفهوم بیشتر اسم‌ها بر درماندگی دلالت دارد (مانده‌علی، ماندگارعلی، بمانی خانم). این مسئله حتی در نام امام‌زاده‌ای که به آن متوسل می‌شوند نیز وجود دارد، یعنی «آغابی‌بی‌سکینه» که در نگرش لاکانی به آن، هم درماندگی و سکونت درعوض پویایی دیده می‌شود و هم وابستگی به آقا/آقا و نداشتن اراده از خود؛ ۳. سبقه مذهبی

نام‌های گزینش شده در این داستان نشان‌دهنده درماندگی است که ناخودآگاه جمعی به شخصیت‌ها آموزش می‌دهد. کنش نمادین ورود زرین‌کلاه به روستای گل‌ببو (زرین‌ده) در پایان روایت و ماندگاری او در آنجا، بر مکانی دلالت می‌کند که زرین‌کلاه‌های فراوانی در آن جاست و آرمان‌شهر شخصیت‌هایی است که وارد چرخه درماندگی شده‌اند.

۴-۲-۴. چرخه درماندگی

چرخه درماندگی برمبنای هرم نمایشی استیون کارپمن شکل می‌گیرد که اتفاقاً شالوده آن بر تحلیل قصه‌های پریان و نمایش‌نامه‌هاست. او سه قصه «فلوت‌زن هملین»^{۶۰}، شنل قرمزی و سیندرلا را برای تشریح هرم نمایشی‌اش تحلیل کرده است و نشان داده که چگونه نقش‌ها تغییر می‌کنند. رویکرد او یکی از روش‌های روان‌درمانی قصه‌محور است که در آن «شخصی که در یکی از قصه‌های پریان زندگی می‌کند، معمولاً دیدگاه سهل‌انگارانه‌ای از جهانی با کمینه شخصیت‌های نمایشی دارد» (Karpman, 1968, p. 39) و با شناخت قصه زندگی او و نقش‌های کلیدی مرتبط با آن، می‌توان راهی به درمانش یافت. در هرم کارپمن نقش‌ها ثابت نیستند و می‌توانند تغییر کنند. سه نقش اصلی هرم او آزاردهنده^{۶۱}، منجی^{۶۲} و قربانی^{۶۳} هستند که می‌توانند تعویض نقش هم انجام دهند و نقششان را به دیگری تغییر دهند (ibid, p. 40). می‌توان گفت که کلیدی‌ترین نقش در این هرم قربانی است که وجود دو نقش دیگر وابسته به آن است. شخصیت‌های داستانی یا واقعی در هر کدام از نقش‌های هرم قرار بگیرند، تفاوتی ندارد؛ وارد چرخه‌ای می‌شوند که حاصل آن درماندگی است.

کهن‌الگوی یتیم برای رهایی در پی کهن‌الگوی منجی است. منجی دلخواه او معمولاً شخصیتی خودکامه است که قلدر و زورگو باشد. او پس از پیدا کردن منجی به کهن‌الگوی قربانی تغییر نقش می‌دهد و علاوه بر منجی، به آزارگر نیز محتاج است که چرخه درماندگی اش تکمیل شود. در بسیاری از روایات یک شخصیت نقش مشترک منجی و آزارگر را بازی می‌کند؛ مانند گل‌بیو که هم منجی زرین‌کلاه بود و هم آزارگرش. زرین‌کلاه از آزارهای گل‌بیو لذت می‌برد:

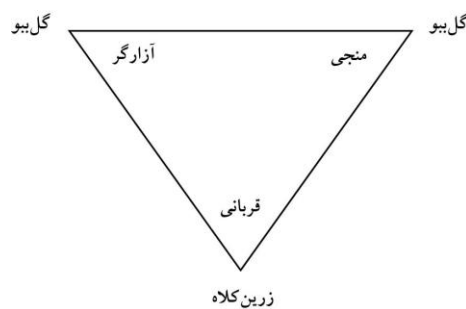
خوشی نهانی، خوشی مرموزی در او تولید شده بود، قلبش تند می‌زد، آزادانه نفس می‌کشید چون به مقصدش نزدیک می‌شد و فردا گل‌بیو شوهرش را می‌توانست پیدا بکند ... در گل‌بیو قوه مخصوصی بود که همه فکر، اراده و قوای او را خستی می‌کرد و او تابع محض گل‌بیو می‌شد. زرین‌کلاه می‌دانست که برعکس گل‌بیو او را تهدید خواهد کرد و بعد هم شلاق، همان شلاق کذایی که الاغ‌ها را با آن می‌زد به جان او می‌کشید. اما زرین‌کلاه برای همین می‌رفت، همین شلاق را آرزو می‌کرد و شاید اصلاً می‌رفت که از دست گل‌بیو شلاق بخورد (ص. ۴۹)

با اینکه زرین‌کلاه قربانی نمی‌خواهد از چرخه درماندگی خارج شود، اما سعی می‌کند که با برانگیختن ترحم دیگران، به ویژه گل‌بیو، کنترل بازی را در دست بگیرد. علاوه بر آن، در این برش از داستان هم نقش منجی - آزاردهنده گل‌بیو برجسته است و هم بر چرخه تکرارشونده درماندگی تأکید شده است:

ناله، زنجموره و گریه یک‌نواخت و عمدی زرین‌کلاه ساعت‌ها مداومت داشت. آن وقت گل‌بیو از روی کیف می‌رفت گوشه اتاق چمباتمه می‌نشست، پشتش را می‌داد به صندوق و چپقش را چاق می‌کرد. شلوار آبی کوتاه او از سر زانوهایش پایین می‌رفت و پای کشاله رانش جمع می‌شد. ساق‌های ورزیده قوی که به قدر یک وجب آن را مچ‌پیچ گرفته بود، با ران‌های سفید او که بیرون می‌آمد زرین‌کلاه

را حالی به حالی می کرد، بعد گل‌بیو می‌گفت: «زنیکه امشب چی داریم؟» زرین کلاه با ناز و کرشمه بلند می‌شد می‌رفت دیزی را می‌آورد و در بادیه مسی حالی می‌کرد. نان در بادیه تلیت می‌کردند و با پیاز خام می‌خوردند و دستشان را با آستر لباسشان پاک می‌کردند. فقط وقتی که زری چراغ را پایین می‌کشید و می‌خواستند در رخت‌خواب سرخ که گل‌های سبز و سیاه داشت بخوابند، گل‌بیو روی چشم‌های اشک‌آلود شورمزه زرین کلاه را مچ می‌کرد و با هم آشتی می‌کردند. این کار هر شب تکرار می‌شد (ص. ۶۱).

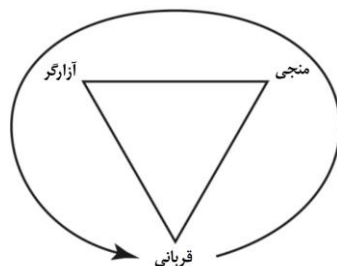
با اینکه با توجه به تغییر نقش‌ها می‌توان نمودارهای متفاوتی از داستان «زنی که مردش را گم کرد» بر مبنای هرم نمایشی کارپمن طراحی کرد، اما محوری‌ترین نمودار در شکل ۲ آمده است:

نمودار ۲. هرم نمایشی داستان «زنی که مردش را گم کرد»

در رویکرد استیون کارپمن با خوانش ساخت‌شکنانه‌ای از نقش‌ها مواجهیم. همان‌طور که او در تحلیل شنل‌قرمزی یادآور شده است که او ابتدا نقش مادر و سپس مادربرگش را بازی خواهد کرد و نقشش از قربانی به منجی و آزارگر تغییر می‌کند (Karpman, 1968, p. 39)، زرین کلاه نیز نقش مادر آزارگر خود را برای کودکش بازی می‌کرد. مانده‌علی (پسر زرین کلاه) از لحاظ ظاهری و وضعیتی که در آن قرار داشت، شبیه به پدرش و سایر شخصیت مرد داستان همچون آژان، راننده و... بود و در پایان

داستان مادرش او را رها کرد. علاوه بر این، گل‌ببو نیز نمودهایی از کهن‌الگوی یتیم داشت؛ از جمله اینکه به همسر و فرزندش صرفاً نگاه ابزاری داشت و آن‌ها را رها کرد، والدینش همچون والدین زرین‌کلاه بود و به تریاک و شیره پناه می‌برد. هم پیرسن اعتیاد، مصرف‌گرایی و خوشی‌های غیرعقلانی را نمود کهن‌الگوی یتیم می‌داند (ر. ک. پیرسون، ۱۳۹۸، ص. ۴۱)، هم واکر آن را نمود تسکین موقتی فرد ستم‌دیده در درمان رنج‌هایش (See walker, 2009, p. 236). کارپمن نیز معتقد است که قربانی به اعتیاد، مصرف‌گرایی، روابط جنسی و ... پناه می‌برد و این موارد در حکم منجی موقت اوست که پس از نجات به آزارگر درون او مبدل خواهد شد و دوباره او را به نقش قربانی بازمی‌گرداند (Karpman, 2007, p. 4). قلدری‌های گل‌ببو نیز روی دیگر سکه کهن‌الگوی یتیم بود، یعنی هنگامی که یتیم به جای قربانی نقش مبارز را بازی می‌کند و شروع به قلدری، سرکشی، آزار و استثمار دیگران می‌نماید؛ مانند اختلاس‌گران و تاجران چپاولگر در بُعد اقتصادی که به آزار دیگران می‌پردازند یا سوءاستفاده حاکمان خودکامه از قدرت در بعد سیاسی. گل‌ببو قربانی‌ای بود که به منجی تغییر نقش داد؛ سپس آزارگر شد و بعد از آن به نقش قربانی بازگشت:

نمودار ۳. هرم نمایشی شخصیت گل‌ببو

در این داستان هیچ کس از چرخه درماندگی خارج نمی‌شود و چرخه درماندگی با تغییر گهگاهی نقش شخصیت‌ها تکرار می‌شود. این تکرار شونده با کنش نمادین

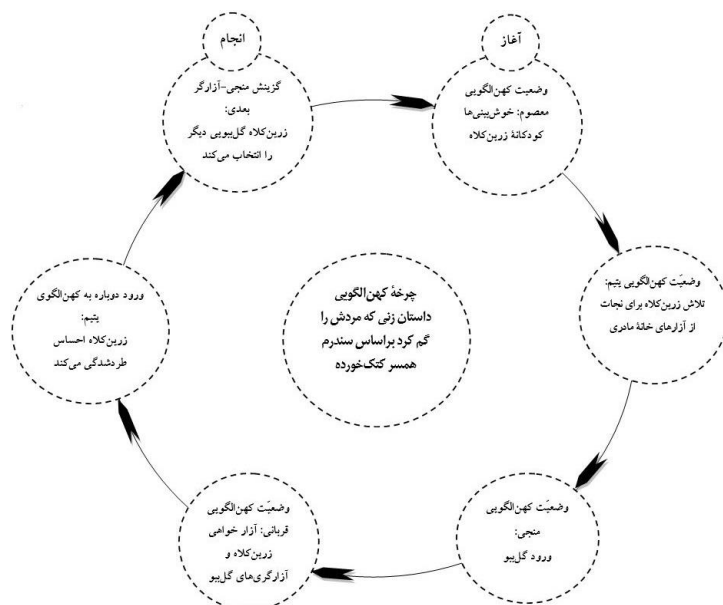
پایانی داستان، یعنی اتکای زرین کلاه به منجی جدیدش که هم ظاهرش همچون گل‌ببوست، هم مانند او شلاقی در دست دارد که با آن به ران‌های الاغ می‌زند و همان ترانه گل‌ببو را می‌خواند، برجسته شده است.

۵. نتیجه

نخستین بار، لنور واکر معرف و تبیین‌کننده سندرم همسر کتک‌خورده است. هدف این سندرم تحلیل روان‌شناختی و روان‌درمانی زنانی است که شریک زندگی به روش‌های مختلف آزارشان می‌دهد. واکر در تحقیقات خود منشأ کهن‌الگویی این سندرم را نادیده گرفته که در این پژوهش مورد توجه قرار گرفته است. به دلیل وجود الگوی تکرارشونده و فراگیر در سندرم همسر کتک‌خورده می‌توان آن را کهن‌الگویی دانست که در بینامتنیت کهن‌الگویی با کهن‌الگوهای معصوم، یتیم و قربانی ارتباط تنگاتنگی دارد. کهن‌الگوی معصوم به وضعیت نخستین و پیشاسندرمی همسر کتک‌خورده را توصیف می‌کند، کهن‌الگوی یتیم و نیازهای مرتبط با آن، وضعیتی است که موجب شکل‌گیری این سندرم در شخصیت آزاردیده می‌شود و کهن‌الگوی قربانی به وضعیت نهایی او اشاره می‌کند که به درماندگی آموخته‌شده مبتلاست و راه برون‌رفت از سندرم همسر کتک‌خورده را نمی‌داند و آن را غیرممکن می‌پندارد.

سندرم همسر کتک‌خورده را می‌توان به سندرم شخص یا جامعه کتک‌خورده نیز تعمیم داد، چراکه در همه موارد از الگویی تقریباً مشابه پیروی می‌کند. این سندرم علاوه بر تحلیل‌های روان‌شناختی، می‌تواند مبنای نقد کهن‌الگویی متون ادبی - هنری مرتبط با آن نیز قرار گیرد که در مقاله حاضر برای نخستین بار متنی ادبی بر مبنای آن نقد و تحلیل شده است. ضمن اینکه خود این سندرم هم دارای سرنمون‌هایی در اسطوره‌ها و روایات ادبی کهن است که می‌توان ریشه‌هایش را در آن متون جست‌وجو کرد؛ از جمله اسطوره‌های پرسفونه، آدم و حوا و شیطان یا روایات مربوط به ایوب نبی، یوسف و زلیخا و اسحاق نبی.

داستان کوتاه «زنی که مردش را گم کرد» یکی از روایت مبتنی بر سندرم همسر کتک‌خورده است که می‌توان آن را نقیضه قصه‌های پریان و شهبازنامه‌ها دانست که در دوران رئالیسم ادبی این گونه دیگرگون شده است و در آن شاه‌دخت درعوض رهایی، به چرخه درماندگی مبتلا می‌شود. چرخه قدرت و کنترل، خوش‌بینی معصومانه، درماندگی آموخته‌شده و چرخه درماندگی مؤلفه‌هایی از سندرم همسر کتک‌خورده‌اند که در این داستان وجود دارند. «زنی که مردش را گم کرد» روایتی است که غیاب گل‌ببو آن را پیش می‌برد و مهم‌ترین رخداد داستان است و در آن بیشتر شخصیت‌ها و کنش‌های داستانی بر چرخه درماندگی تأکید می‌کنند و با هرم نمایشی استیون کارپمن همخوان هستند و نقش‌هایشان در سه ضلع این هرم، یعنی قربانی، آزارگر و منجی جابه‌جا می‌شود. الگوی چرخه‌وار و تکرارشونده^{۶۴} این داستان ناتورالیستی، بر مبنای سندرم همسر کتک‌خورده به شکل زیر است:

نمودار ۳. چرخه درماندگی در داستان «زنی که مردش را گم کرد»

پی‌نوشت‌ها

1. the battered woman syndrome
2. prototypes
3. I Closed My Eyes
4. The Beast I Loved
5. Tyrannosaur
6. Take My Eyes
7. The Witcher
8. syndrome

۹. در معنای علمی روایت که شامل هرگونه اثری می‌شود که شکل روایی دارد، از متون تاریخی و داستانی گرفته تا زندگی هر شخصیت واقعی که به‌مثابه یک روایت است.

10. close reading
11. archetypal journey
12. Carol Pearson
13. Lenore E. A. Walker
14. drama triangle
15. Stephen B. Karpman
16. prototype
17. Eric Berne

۱۸. لینک منبع افزوده شده است و با کلیک بر روی آن می‌توان مشاهده‌اش کرد.

19. PTSD
20. intimate partner violence
21. transsexual relations
22. Collective unconscious
23. ouroboric
24. innocent
25. orphan
26. victim

۲۷. به دلیل اینکه این سندرم با همین نام «همسر کتک‌خورده» متداول است، در روایاتی نیز که شخصیتی غیر از زنان نقش آزاردیده را دارند، از این اصطلاح استفاده شده است؛ از جمله در زیرعنوان «سرنمون‌های کهن‌الگوی سندرم همسر کتک‌خورده».

28. helplessness cycle
29. learned helplessness

- 30. motif
- 31. wanderer
- 32. warrior
- 33. hero
- 34. Picaresque narratives
- 35. trickster

۳۶. Victim: کارول پیرسن از واژه martyr برای قربانی استفاده کرده است که با توجه به بار معنایی مثبت و مترادف بودن آن با sacrifice، از آن استفاده نشد.

- 37. sacrifice
- 38. ouroboric
- 39. Polytheistic religions
- 40. heredity
- 41. Determinism
- 42. Individuation process
- 43. paratext
- 44. The Power and Control Wheel
- 45. Joan McClennen

۴۶. برای پرهیز از تکرار، در ارجاع‌هایی که به متن داستان داده شده، صرفاً شماره صفحه ذکر شده است.

۴۷. در نشانه‌گذاری داستان هیچ تغییری ایجاد نشده است.

۴۸. تا چهار روز به همین ترتیب گذشت و هر روز جرئت و جسارت زرین‌کلاه بیشتر می‌شد و کم‌کم رابطه مخصوصی بین او و گل‌بو برقرار شد تا اینکه روز چهارم مهربانو برای زرین‌کلاه مژده آورد که مادرش کار را درست کرده (۵۸).

- 49. marital rape

۵۰. بر مبنای «چرخه قدرت و کنترل» دولوث (Duluth) طراحی شده است (See McClennen, 2010: 148).

- 51. love at first sight
- 52. Animus
- 53. Martin Seligman
- 54. conditioning
- 55. constructivism
- 56. constructed helplessness

57. Sisyphus

58. Prometheus

۵۹. الهه درماندگی (Amechania)، الهه فقر (Penia) و الهه گدایی (Ptocheia).

60. Pied Piper of Hamelin

61. Persecutor

62. Rescuer

63. Victim

64. ouroboric

منابع

کتاب مقدس.

اوشیدری، ج. (۱۳۷۸). *دانشنامه مزدیسنا: واژه‌نامه توضیحی آیین زرتشت*. تهران: نشر مرکز.
پاینده، ح. (۱۳۷۲). روان‌کاوی شخصیت روان‌رنجور در زنی که مردش را گم‌گرد. *ادبیات داستانی*، ۲۱، ۲۰-۲۸.

پیرسون، ک. (۱۳۹۸). *قهرمان درون: شش کهن‌الگویی که با آنها به سر می‌بریم*. ترجمه گ. خوشدل. تهران: پیکان.

جلیل‌ناغونی، آ.، و کمیلی، م. (۱۳۹۹). پروتوتایپ زنی که مردش را گم‌کرد صادق هدایت کولی کنار آتش منیر و روانی‌پور. *نقد، تحلیل و زیبایی‌شناسی متون (فند پارسی)*، ۳(۸)، ۷۳-۹۱.

حبیب‌زاده، م.ج.، و میرمجیدی، س. (۱۳۹۱). دفاع مشروع در پرتو سندرم زنان کتک‌خورده. *مطالعات حقوق تطبیقی معاصر*، ۳(۴)، ۱۱۷-۱۵۴.

حسن‌زاده میرعلی، ع.، و خان‌محمدزاده، ر. (۱۳۸۹). بررسی عناصر رئالیستی و ناتورالیستی داستان کوتاه «زنی که مردش را گم‌کرد» اثر صادق هدایت، *ادبیات و علوم انسانی (دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه شهرکرد)*، ۵ (۱۸ و ۱۹)، ۶۷-۸۲.

صمیمی، س.، و همکاران (۱۴۰۰). واکاوی شخصیت «طوبا» در رمان طوبا و معنای شب برمبنای مثلث کارپمن. *پژوهش‌های بین‌رشته‌ای ادبی*، ۳(۵)، ۲۴۲-۲۷۳.

کریمیان، ف. (۱۳۹۶). بازگشت اسطوره در دو رمان قرن ۲۰ فرانسه: مطالعه مقابله‌ای بیش - متنیت و پیش - متنیت در آثار میشل تورنیه و آلن رب‌گریه. *روایت‌شناسی*، ۱(۲)، ۸۴-۱۰۴.

مراد، ن. (۱۳۹۶). بررسی و تحلیل عناصر داستانی در دو داستان زنی که مردش را گم کرد و به کی سلام کنم. *جستارنامه ادبیات تطبیقی*، ۱(۲)، ۶۲-۷۹.

ملایری، ی.، و مرادی جعفرلو، ی. (۱۳۹۴). بررسی تطبیقی مفاهیم فقر، عشق و مرگ در داستان‌های زنی که مردش را گم کرد از صادق هدایت و الجزاء اثر مصطفی لطفی المنفلوطی. *پژوهش‌های تطبیقی زبان و ادبیات ملل*، ۱(۲)، ۱۱۱-۱۱۹.

نیچه، ف.و. (۱۳۸۷). *چنین گفت زرتشت*. ترجمه د. آشوری. تهران: آگاه.

هدایت، ص. (۱۳۳۱). *سایه‌روشن*. تهران: چاپ سینا.

References

The Bible.

Clevenger, et al. (2018). *Understanding Victimology: An Active-Learning Approach*. New York: Routledge.

Malayeri, Y., & Moradi Jafarlou, Y. (2015). A comparative study of the concepts of poverty, love and death in the stories of a woman who lost her husband by Sadiq Hedayat and Punishment by Mustafa Lutfi al-Manfaluti. *Comparative researches on the language and literature of nations*, 1(2), 111-119. (In Persian)

Habibzadeh, M. J., & Mirmajidi, S. (2012). Self- Defense in the Light of Battered Women Syndrome. *Jurisprudence and Islamic Law*, 3(4), 117-154. (In Persian)

Hasanzadeh Mirali, A., & Khanmohammadzadeh, R. (2010). Realistic and Naturalistic Elements of the Short Story "A woman who lost her husband" by Sadeq Hedayat. *Literature and Humanities (Faculty of Literature and Humanities, Shahrekord University)*, 5 (18 and 19), 67-82. (In Persian)

Hedayat, S. (1952). *Penumbra (Sayerowshan)*. Tehran: Sina. (In Persian)

Jalil Naghuni, A., & Komaily, M. (2020). Comparison of the Prototype in the Stories Zani ke Mardash ra Gom Kard and Kuli Kenare Atash. *Critique, Analysis and Aesthetics of Texts*, 3(8), 73-91. (In Persian)

- Karimiyan, F. (2018). The Return of Myth in Two 20th Century French Novels: A Comparative Study of Hypertextuality and Hypotextuality in the Works of Michel Tournier and Alain Robbe-Grillet. *Journal of Narrative Studies*, 1(2), 104-84. (In Persian)
- Karpman, S. B. (1968). Fairy tales and script drama analysis. *Transactional Analysis Bulletin*, 7(26): 39-43.
- Karpman, S. B. (2007, 11 August). The new drama triangles. Presentation at the 2007 International Transactional Analysis Conference, San Francisco. (Also available at <http://karpmandramatriangle.com/pdf/thenewdramatriangles.pdf>)
- McClennen, J. C. (2010). *Social work and family violence: theories, assessment, and intervention*. New York: Springer.
- Morad, N. (2018). Studying and analyzing story in the two short stories of "The Woman Who Lost My Man!" And "When to Hail"? *Jostarnameh Journal of comparative Literature Studies*, 2 (1), 62-79. (In Persian)
- Nietzsche, F.W. (2008). *Thus Spoke Zarathustra: A Book for All and None*. (Ashouri, D. Trans). Tehran: Agah. (In Persian)
- Oshidari, J. (1999). *An Encyclopedia of Zoroastrianism*. Tehran: Markaz. (In Persian)
- Payandeh, H. (1993). Psychoanalysis of neurotic personality in "The Woman Who Lost Her Husband". *Fiction*. 21: 20-28. (In Persian)
- Pearson, C. (2019). *The Hero Within: Six Archetypes We Live by*. (Khoshdel, G. Trans). Tehran: Peykan. (In Persian)
- Pearson, C. S. (2015). *Awakening the Heroes Within: Twelve Archetypes to Help Us Find Ourselves and Transform Our World*. San Francisco: HarperOne. [epub]
- Samimi, S., Adelzadeh, P., & Pashaie, K. (2021). Analysis of the character of Tuba in the novel Tuba and the meaning of the night based on the Carpman Triangle. *Literary Interdisciplinary Research*, 3(5), 242-273. (In Persian)
- Seligman, M. E. P. (1972). "Learned Helplessness". *Annual Review of Medicine*, 23(1), 407-412.
- Seligman, M. E. P. (1975). *Helplessness: On Depression, Development, and Death*, San Francisco: W. H. Freeman & Company.
- Walker, L. E. A. (2009). *The Battered Woman Syndrome*. New York: Springer.